

JURISPRUDÈNCIA DEL TRIBUNAL CONSTITUCIONAL

Primer semestre de 2021

Eva Pons Parera*

Agustí Pou Pujolràs**

Resum

El text recull el comentari de les resolucions del Tribunal Constitucional que afecten els usos i els drets lingüístics i el règim jurídic de la llengua.

Paraules clau: jurisprudència; Tribunal Constitucional; dret lingüístic; llengua oficial; pluralisme lingüístic.

JURISPRUDENCE BY THE SPANISH CONSTITUTIONAL COURT

First half of 2021

Abstract

This article summarises the main language law-related milestones in the jurisprudence of the Spanish Constitutional Court during the first half of 2021.

Keywords: jurisprudence; Spanish Constitutional Court; linguistic law; official language; linguistic pluralism.

* Eva Pons, professora de dret constitucional de la Universitat de Barcelona. evapons@ub.edu

** Agustí Pou, professor associat de filologia catalana de la Universitat de Barcelona. agustipou@ub.edu

Citació recomanada: Pons Parera, Eva; Pou Pujolràs, Agustí. (2021). Jurisprudència del Tribunal Constitucional. Primer semestre de 2021. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 76, 331-336. <https://doi.org/10.2436/rld.i76.2021.3759>

Durant el primer semestre de l'any 2021 el Tribunal Constitucional (TC) ha dictat dues resolucions sobre qüestions lingüístiques. En primer lloc, la Sentència del Tribunal Constitucional (STC) 75/2021, de 18 de març, es pronuncia sobre el règim constitucional i estatutari de protecció del bable/asturià arran de la impugnació del nou article 3 *bis* del Reglament de la Xunta General del Principat d'Astúries, que en preveu l'ús en el si de la cambra. La sentència pretén establir doctrina sobre l'estatut de les llengües protegides en el marc de l'article 3.3 de la Constitució espanyola (CE), en absència d'una declaració estatutària d'oficialitat, pel que fa a l'admissibilitat de certs usos oficials. La resolució inclou dos vots particulars, un de concurrent i un altre de dissident favorable a estimar el recurs interposat per Vox. En aquest darrer se sosté que la nova doctrina és inconsistent amb la jurisprudència constitucional recent relativa al concepte de *llengua oficial* i adverteix sobre les conseqüències *pro futuro* que pot tenir la sentència. En segon lloc, la STC 35/2021 examina aspectes relacionats amb el dret a intèrpret en el procés penal, en relació amb el trencament d'una mesura cautelar d'allunyament de l'exparella, en un cas de delictes d'amenaques.

[Sentència del Tribunal Constitucional 35/2021, de 18 de febrer de 2021. Ple. Recurs d'empara. Ponent: Ricardo Enríquez Sánchez. BOE núm. 69, de 22 de març de 2021.](#)

En aquest recurs d'empara s'al·lega el dret de traducció i interpretació de les resolucions judicials en el procés penal, vinculat al contingut dels drets fonamentals a no patir indefensió (art. 24.1 CE) i el dret a un procés amb totes les garanties (art. 24.2 CE), a més del dret a l'última paraula de l'acusat, emparat pels mateixos preceptes constitucionals.

Qui recorre és un home de nacionalitat holandesa que havia estat condemnat per un delictes d'amenaques. En sortir del jutjat de violència sobre la dona on se li havia comunicat la mesura cautelar d'allunyament de l'exparella “el recurrente se dirigió a la tienda donde trabajaba la denunciante y una vez allí, se asomó a su interior y dirigiéndose a ella le dijo en idioma holandés: ‘puta, voy a ir a por ti’ ”. Tant en el recurs d'apel·lació davant l'Audiència Provincial com, posteriorment, davant el TC, la defensa argumenta el desconeixement del contingut i l'abast de la resolució judicial perquè el recurrent no parlava castellà i la interlocutòria no se li va traduir, ni va estar assistit per un intèrpret durant l'acte de notificació de la mesura cautelar (es recorda que l'article 126 de la Llei d'enjuiciament criminal —LECr— exigeix la renúncia expressa al dret a la traducció).

Aquest argument va quedar desvirtuat davant l'Audiència Provincial, que, tot i recordar la transcendència del dret a la traducció i interpretació en el cas d'estrangers sotmesos a una causa penal que no entenen o desconeixen l'idioma de les actuacions, va concloure que el jutge d'instància havia ponderat adequadament totes les circumstàncies del cas, entre d'altres el fet que l'investigat, resident a Mallorca, havia comparegut per rebre la notificació amb un dels seus advocats, qui presumiblement hauria fet la traducció, sense que en cap moment del procés ulterior seguit davant el jutjat de violència s'al·legués indefensió per aquest motiu. En el fonament jurídic primer, el TC recorda la doctrina constitucional sobre aquest dret i el seu desplegament legal determinat pel dret europeu:

Ciertamente, el derecho del sujeto pasivo del proceso penal a ser asistido por un intérprete, goza de anclaje en los derechos fundamentales a no padecer indefensión (art. 24.1 CE) y a la defensa (art. 24.2 CE), tal y como reconoce nuestra doctrina (entre otras, SSTC 188/1991, de 3 de octubre, FJ 3; 181/1994, de 20 de junio, FJ 2; 35/1995, de 6 de febrero, FJ 2; 32/2003, de 13 de febrero, FFJJ 8 a 10, –en procedimiento de extradición–, y 21/2018, de 5 de marzo, FJ 4; también ATC 166/2005, de 19 de abril, FJ 6). Su ejercicio en las distintas fases del proceso penal se regula actualmente en los arts. 118.1 f); 123 a 127; y 520.2 apartados h) y j) LECrim, tras la reforma de estos preceptos por la Ley Orgánica 5/2015, de 27 de abril, (por la que se modifican la Ley de enjuiciamiento criminal y la Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial, para transponer la Directiva 2010/64/UE, de 20 de octubre de 2010, relativa al derecho a interpretación y a traducción en los procesos penales, y la Directiva 2012/13/UE, de 22 de mayo de 2012, relativa al derecho a la información en los procesos penales) y por la Ley Orgánica 13/2015, de 5 de octubre, de modificación de la Ley de enjuiciamiento criminal para el fortalecimiento de las garantías procesales y la regulación de las medidas de investigación tecnológica.

Tanmateix, el TC destaca que en el cas de la vulneració d'aquest dret no s'hauria produït en el marc de les sentències impugnades, sinó en el marc de les diligències que van comportar l'adopció de la mesura cautelar, per la qual cosa no es compleix la subsidiarietat del recurs d'empara (art. 44.1.a de la Llei orgànica constitucional —LOC—, que exigeix que el dret fonamental s'hagi al·legat en el procés judicial previ). Així,

entén que el recurs no pretén el restabliment del dret a la traducció i interpretació —que no es va adduir en cap fase dels procediments judicials posteriors—, sinó negar eficàcia a l'acte de notificació de la interlocutòria, per tal de negar-li el valor de prova de càrrec (en relació amb l'element subjectiu del tipus de delictes d'amenaques de l'article 171.4 del Codi penal), per la qual cosa l'al·legació —que no es valora quant al fons, en estimar-se el recurs sobre la base del dret a l'última paraula— s'hauria de reconduir al dret a la presumpció d'innocència (art. 24.2 CE).

Pel que fa a l'al·legada vulneració del dret a l'última paraula pel jutge que va dictar la sentència (que es va anunciar *in voce* després dels informes de les parts), l'Audiència Provincial va concloure que, malgrat l'omissió flagrant d'aquest tràmit, l'acusat, que havia estat assistit per intèrpret durant tot el judici oral, no va mostrar cap interès per conèixer el que deien els testimonis, de manera que l'exercici del dret a l'última paraula estaria mancat de contingut en no poder servir per aclarir o matisar les declaracions dels testimonis. Tanmateix, d'acord amb la doctrina constitucional precedent (STC 13/2006 i 258/2007, a més d'altres anteriors), que l'actual resolució matisa en el fonament jurídic quart, el TC estima que es va vulnerar aquest dret i declara nul·les les sentències judicials.

[*Sentència del Tribunal Constitucional 75/2021, de 18 de març de 2021. Ple. Recurs d'inconstitucionalitat. Ponent: don Cándido Conde-Pumpido Tourón. BOE núm. 97, de 23 d'abril de 2021.*](#)

Aquesta sentència resol el recurs d'inconstitucionalitat interposat per més de cinquanta diputats del Grup Parlamentari de VOX en el Congrés dels Diputats contra la reforma del Reglament de la Junta General del Principat d'Astúries de l'any 2020, que introdueix un article 3 *bis*, que estableix: “1. En el marco de lo dispuesto por el Estatuto de Autonomía y, en su caso, por la legislación que lo desarrolle, tanto los diputados en el ejercicio de sus funciones parlamentarias como los miembros del Consejo de Gobierno, los cargos y empleados públicos y cualquier persona que comparezca ante la Cámara, podrán utilizar el bable/asturiano”, i “2. La mesa de la Cámara, oída la junta de portavoces, adoptará, en su caso, los criterios oportunos a tal efecto”.

El primer motiu del recurs és la vulneració dels articles 3.2 i 81.1 de la Constitució i de l'article 4 de l'Estatut d'autonomia del Principat d'Astúries (EAPA), sobre el règim de protecció del bable/asturià. S'argumenta que el precepte estatutari no configura un règim de “cooficialitat” lingüística entre la llengua castellana i el bable que permeti la projecció d'aquest últim com a llengua oficial pròpia de relació dels ciutadans amb les administracions. Es destaquen, en un sentit limitador, diversos pronunciaments del TC (STC 56/2016, sobre la Llei de llengües de l'Aragó, pel que fa a la no aplicació de la part III de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (CELRM); STC 27/1996, pel que fa al caràcter no oficial del bable, i Interlocutòria del Tribunal Constitucional (ITC) 27/2010, d'inadmissió de la impugnació de l'article 4 de la Llei 1/1998, de 23 de març, d'ús i promoció del bable/asturià, pel que fa a les consideracions del vot particular). S'assenyala també que el foment o promoció d'una modalitat lingüística (art. 3.3 CE) no es pot equiparar a la normalització de l'ús que comporta l'abast subjectiu del precepte qüestionat (la redacció prèvia, que admetia a la possibilitat d'ús pels parlamentaris, s'amplia ara a qualsevol persona que comparegui davant l'òrgan parlamentari). Finalment, se sosté que l'objecte i finalitat del precepte se circumscriu al desplegament de l'estatut jurídic del bable, “pues con sus previsiones impulsa realmente su reconocimiento por los poderes públicos como ‘medio normal de comunicación en y entre ellos y en su relación con los sujetos privados, con plena validez y efectos jurídicos’, en concreto, atribuye al bable la condición de lengua de uso normal ‘en’ los poderes públicos, haciéndose poseedor de una de las características propias de la lengua oficial”, i a més a més “el precepto impugnado otorga plena eficacia jurídica a las intervenciones parlamentarias que realice en bable cualquier compareciente ante el Parlamento autonómico.” Com a segon motiu d'inconstitucionalitat del precepte reglamentari, els recurrents assenyalen l'afectació del nucli de la funció representativa protegida per l'article 23.2 CE, quant al control del Govern i l'Administració autonòmica, en el cas dels parlamentaris que desconeixen el bable.

El representant de la Junta General del Principat d'Astúries, després de fer un repàs de la jurisprudència relativa a la necessitat de protecció de les llengües i modalitats lingüístiques, justifica la constitucionalitat del precepte qüestionat a partir de diversos elements: primer, la noció jurisprudencial d'oficialitat lingüística (STC 82/1986, 31/2010, 165/2013 i 11/2018), que implica que no es poden reconèixer com un mitjà normal

de comunicació amb validesa plena i efectes jurídics respecte de tots els poders públics radicats en el territori autònom, en i entre ells, i d'aquests amb els particulars “las lenguas que, como el bable, no sean cooficiales según los estatutos de autonomía”; a més a més, la ITC 27/2010, per tal de negar que es confereixi al bable “una cooficialitat encoberta” que esquivaria la falta de declaració de cooficialitat per part de la norma competent. Segonament, la possibilitat d’“usos oficials” de llengües que no han estat declarades oficials pels estatuts (STC 48/2000), en concret pel que fa als usos lingüístics parlamentaris, a partir dels exemples del Senat i les Corts d’Aragó; en tercer lloc, la CELRM, com a font de “pautes interpretatives” del règim jurídic lingüístic (STC 165/2013, FJ 14 a, amb remissió a la ITC 166/2005, FJ 4 i la STC 56/2016, FJ 5), en relació amb la promoció o el foment de l’ús de la llengua regional o minoritària en les assemblees de les col·lectivitats regionals (article 10.2.e de la Carta), com a lloc privilegiat on s’expressa el pluralisme polític (STC 226/2004, FJ 6 i STC 115/2019, FJ 3), i, a l’últim, la dicció del mateix precepte qüestionat, que empara l’adopció de mesures per part de la Mesa en supòsits de dificultats de comprensió del bable/asturià. El Govern de l’Estat declina formular al·legacions.

La fonamentació jurídica de la sentència, que avala substancialment la posició del Parlament asturià, inclou els arguments següents:

Pel que fa a la configuració del cànon d’enjudiciament (fonament jurídic segon), destaca la consideració inicial de la diversitat lingüística com una realitat “cuyo respeto constituye un valor fundamental reconocido por la Constitución como patrimonio común y expresión de la diversidad cultural de España”. Escau dir que la conceptualització com a “valor fonamental” (vegeu l’article 1.1 CE) és nova dins la jurisprudència i, dins la mateixa sentència, ve seguida de la seva consideració com a “valor cultural”, en els termes de la STC 56/2016 (FJ 2). En segon lloc, es reconeix el marge de configuració del règim jurídic de les llengües pels estatuts d’autonomia i el legislador, que es refereix inicialment a l’apartat 3.2 CE tot recollint la doctrina tradicional —en part menystinguda per la STC 31/2010— que reconeix que “el art. 3.1 y 2 de la Constitución y los artículos correspondientes de los respectivos estatutos de autonomía son la base de la regulación del pluralismo lingüístico en cuanto a la incidencia en el plano de la oficialidad en el ordenamiento constitucional español”, i, seguidament pel que fa l’apartat 3.3 CE, on rau la novetat de l’actual sentència. Relacionat amb això, es diu: “Examinado el alcance de los dos primeros apartados del art. 3 CE, debemos asimismo subrayar que el referido precepto constitucional dispone de un apartado 3 en virtud del cual el constituyente ha demandado tutelar, también, aquellas realidades lingüísticas que no están amparadas por el estatuto de la oficialidad lingüística en un determinado territorio autonómico, para lo cual corresponderá a los poderes públicos disponer las garantías tanto de respeto como de protección de aquellas, lo cual incluye la posible regulación de su uso público bajo determinadas circunstancias.”

Quant al primer motiu d’inconstitucionalitat (arts. 3.2 i 81.1 CE i 4 EAPA), el TC nega, en el mateix fonament jurídic segon, que el precepte reglamentari impugnat comporti com a resultat l’atribució dels efectes propis de l’oficialitat a una llengua pròpia, “pues no reconoce al bable/asturianu como ‘medio normal de comunicación’ ante todos los poderes públicos radicados en el territorio autonómico, sino únicamente reconoce determinados efectos en el seno de la institución parlamentaria autonómica”, tot subratllant-ne l’àmbit d’aplicació limitat, que no engloba ni l’Administració autònoma, ni els ens locals ni els òrgans que depenen de l’Administració central. En aquest punt s’afirma que “serían los ya referidos efectos generales ante todos los poderes públicos radicado en un territorio las notas identificativas de la oficialidad de una lengua determinada —efectos generales que son los que justifican, precisamente, que el apartado 2 del artículo 3 CE remita para declarar expresa y formalmente la cooficialidad a los estatutos de autonomía como norma institucional básica de cada comunidad autónoma a la que el Estado reconoce y ampara como parte integrante de su ordenamiento jurídico según dispone el art. 147.1 CE—, pero tales notas no se dan en el presente supuesto (...)”, sinó que el precepte es limita a establir que l’òrgan parlamentari “acepta la utilización de la lengua asturiana” (FJ 2).

Tot seguit, l’argumentació de la sentència s’enfoca a l’anàlisi de l’article 4 de l’Estatut asturià, que reconeix com a llengua pròpia l’asturià —la sentència fa notar “que, en este caso, sí ha sido identificado por el propio Estatuto bajo una concreta denominación; el bable”, en contrast amb la situació analitzada per la precitada STC 56/2016 —i sosté que la no atribució estatutària del caràcter oficial “no excluye la posibilidad de tutelar aquella realidad lingüística que no está amparada por el estatuto de oficialidad lingüística mediante medidas de protección y promoción como es el reconocimiento del uso de la lengua propia ante el órgano de representación

de la ciudadanía” (...), la qual cosa es vincula amb l’afirmació que “el párrafo tercero del artículo tercero de la CE establece también su propio espacio de protección al ejercicio de lenguas no oficiales, con independencia de lo establecido en el apartado segundo”.

L’aval de la disposició examinada com una de les mesures de protecció i promoció emparades pel manament constitucional de respecte i protecció es reforça, segons l’argument adduït per la representació del Parlament, amb la referència a la CELRM. La sentència assenyalava que, als efectes de la Carta, s’entenen com a llengües regionals o minoritàries també aquelles que no tenen un estatus oficial (en els termes de l’instrument de ratificació espanyol, “las que los estatutos de autonomía protegen y amparan en los territorios donde tradicionalmente se hablan”) i enllaça interpretativament l’article 10.2.e, de la part III, relatiu a l’ús de la llengua per les col·lectivitats regionals, i l’article 7, de la part II, en tant que “medida razonable que se vincula con uno de los objetivos y principios establecidos en el artículo 7 de la Carta como es ‘la facilitación y/o el fomento del empleo oral y escrito de las lenguas regionales o minoritarias en la vida pública y en la vida privada’” (escau recordar que, respecte de les llengües que no són declarades oficials pels estatuts d’autonomia, l’instrument espanyol inclou l’aplicació de “todas aquellas disposiciones de la parte III de la Carta que puedan razonablemente aplicarse en consonancia con los objetivos y principios establecidos en el artículo 7”).

Pel que fa al segon motiu del recurs, la sentència rebutja l’argument fonamentat en la vulneració de l’article 23.2 CE o *ius in officium* dels diputats que no comprenguin les compareixences en bable/asturià. Tot i admetre que la regulació del precepte qüestionat afecta els drets o atribucions que integren l’estatut constitucionalment rellevant del representant públic, el TC entén que, en abstracte, no es produeix aquesta vulneració. I, assumint l’argument del lletrat de la Junta General, considera que l’apartat segon salva l’objecció i que correspon a la Mesa, en adoptar els criteris d’aplicació que s’hi preveuen, fer-ne una interpretació “que impida que la previsión recogida en el apartado 1 del art. 3 *bis* pueda llegar a suponer una limitación efectiva y real al ejercicio de aquellos derechos o atribuciones”, amb la finalitat d’evitar que es pugui vulnerar l’article 23, apartats primer i segon, “por el uso en la Junta General de una lengua distinta a la oficial en todo el Estado”.

La sentència ressenyada compta amb dos vots particulars. En el vot dissident, que signa la magistrada Encarna Roca Trias, s’advoca per estimar el plantejament del recurs d’inconstitucionalitat. Pel que fa a la vulneració de la reserva d’estatut, es nega que l’àmbit sectorial d’aplicació sigui suficient per considerar que la finalitat de la norma és la “protección, uso y promoción del bable/asturiano”. Amb la citació de la STC 11/2018, sobre l’occità/aranès (vegeu-ne el comentari en la crònica jurisprudencial del [núm. 70](#) de la *Revista*, pàg. 225-227), de la qual la mateixa magistrada havia estat ponent, se sosté que calia analitzar primerament si, pel seu sentit i finalitat, la norma impugnada regula o no aspectes essencials del règim d’oficialitat i, en aquest sentit, considera que “solo el Estatuto puede convertir una lengua propia en medio de normal de comunicación “en” y “entre” los poderes públicos. Y si no lo hace, el legislador no puede, a mi juicio, conferir, aunque sea de forma parcial o limitada, dicha cualidad”. Finalment, s’adverteix sobre les conseqüències *pro futuro* de la decisió actual de la majoria, en avalar la disposició impugnada, que “puede acabar convirtiendo una lengua propia en plenamente oficial por una vía distinta a la prevista constitucionalmente”.

El segon vot, de caràcter concurrent, el presenta el magistrat Pedro José González-Trevijano Sánchez. Després de destacar, amb la citació de la STC 87/1997, que el bable/asturià no ha estat declarat oficial pel seu estatut “sin que pueda abordarse por el cauce de una ley ordinaria emanada de la asamblea legislativa”, considera que en la sentència apareix desdibuixada la distinció entre un règim de cooficialitat i un de promoció i protecció de l’ús de les llengües que no tenen aquest caràcter. En concret, el vot qüestiona el caràcter apodíptic i imprecís de l’expressió de la sentència, segons la qual l’article 3.3 CE, pel que fa a la tutela de les realitats lingüístiques no emparades per un estatut d’oficialitat “incluye la posible regulación de su uso público bajo determinadas circunstancias”. En concret, defensa que la sentència havia de condicionar la constitucionalitat de la norma que preveu l’ús del bable amb la precisió que “sin que de dicha utilización pueda deducirse validez o efecto jurídico alguno, ni pueda derivarse en su configuración como lengua vehicular en el seno del órgano legislativo”. Tampoc no coincideix amb la interpretació que fa la majoria del manament a la Mesa inclòs en l’apartat segon del precepte i defensa que calia fer-ne una interpretació conforme en la part dispositiva de la sentència, en el sentit que “en la adopción de los mencionados criterios la Mesa vendrá obligada a asegurar el equilibrio entre la posibilidad de utilizar el bable/asturiano y el derecho de los parlamentarios al ejercicio de sus funciones sin obstáculo alguno derivado del desconocimiento de esta lengua”.

Per consegüent, la present sentència avança en la conceptualització del règim jurídic de les llengües que són protegides pels estatuts d'autonomia sense dotar-les de caràcter oficial, si bé els vots particulars palesen les dificultats d'encaix amb la doctrina constitucional més recent sobre la noció de llengua oficial, decantada a partir de la STC 31/2010, que resolva el recurs d'inconstitucionalitat contra l'Estatut català.